

TILNING TOVUSH TIZIMI VA FONOLOGIK O'ZGARISHLAR TAHLILI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.093>

Hamrayev Ilg'or Aktamovich
Maxmudova Dildora Botirjonovna
Samargand davlat universiteti Urgut filiali

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilning tovush tizimi va fonologik o'zgarishlar masalasi ilmiy jihatdan keng tahlil qilinadi. Tadqiqotda fonema tushunchasi, unli va undosh tovushlarning funksional xususiyatlari, fonologik tizimning shakllanishi hamda fonetik jarayonlarning til rivojida o'rni yoritilgan. Shuningdek, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, reduksiya va eliziya kabi fonologik hodisalarning mohiyati, ularning yuzaga kelish sabablari va til taraqqiyotiga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada fonologik o'zgarishlarning ichki lingvistik qonuniyatlar va tashqi ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi ham ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari til tizimining dinamik xarakterini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: fonetika, fonologiya, fonema, tovush tizimi, fonologik o'zgarishlar, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, reduksiya, eliziya, nutq madaniyati

SOUND SYSTEM OF LANGUAGE AND ANALYSIS OF PHONOLOGICAL CHANGES

Hamraev Ilgor Aktamovich
Makhmudova Dildora Botirjonovna
Samarkand State University Urgut Branch

Abstract: This article provides a comprehensive scientific analysis of the sound system of the language and the issue of phonological changes. The study covers the concept of phoneme, the functional properties of vowels and consonants, the formation of the phonological system, and the role of phonetic processes in language development. It also analyzes the essence of phonological phenomena such as assimilation, dissimilation, reduction, and elision, the reasons for their occurrence, and their impact on language development. The article also shows the relationship of phonological changes with internal linguistic laws and external social factors. The results of the study serve to reveal the dynamic nature of the language system.

Keywords: phonetics, phonology, phoneme, sound system, phonological changes, assimilation, dissimilation, reduction, elision, speech culture

KIRISH. Til insoniyat tafakkuri va muloqotining asosiy vositasi hisoblanadi. Inson o'z fikrini, his-tuyg'ularini hamda axborotni aynan til orqali ifodalaydi. Tilning mavjudligi esa, avvalo, uning tovush tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Tovush tizimi tilning eng qadimiy va barqaror qatlamlaridan biri hisoblanadi. Har qanday tilning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida uning fonetik hamda fonologik tizimi muhim rol o'ynaydi. Tilning tovush tizimi fonetika va fonologiya fanlari tomonidan o'rganiladi. Fonetika nutq tovushlarining artikulyatsion, akustik va fiziologik xususiyatlarini tahlil qiladi. Fonologiya esa tovushlarning til tizimidagi funksional vazifasini, ya'ni ma'no farqlash xususiyatini o'rganadi. Fonema til tizimining eng kichik ma'no farqlovchi birligi bo'lib, u tilning strukturaviy tizimida muhim o'rin egallaydi. Til taraqqiyoti jarayonida tovush tizimi doimo o'zgarib boradi. Bu o'zgarishlar fonologik o'zgarishlar deb ataladi. Fonologik o'zgarishlar tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari hamda tashqi ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga keladi. Shu sababli fonologik jarayonlarni o'rganish til tarixini, uning rivojlanish bosqichlarini hamda zamonaviy holatini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. [1, 34].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi tilning tovush tizimi va fonologik o'zgarishlarni nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilish, fonologik jarayonlarning mohiyatini ochib berish hamda ularning til taraqqiyotidagi o'rnini aniqlashdan iboratdir. Tilning tovush tizimi deganda ma'lum bir tilga xos bo'lgan barcha tovushlar majmui tushuniladi. Har bir til o'ziga xos tovush tizimiga ega bo'lib, bu tizim tilning fonetik va fonologik tuzilishini tashkil etadi.

Tovush tizimi ikki asosiy tarkibiy qismdan iborat: Unli tovushlar tizimi - Undosh tovushlar tizimi

Unli tovushlar nutq apparatidan chiqayotgan havo oqimining og'iz bo'shlig'idan erkin o'tishi natijasida hosil bo'ladi. Unli tovushlarni talaffuz qilish jarayonida havo oqimiga hech qanday to'siq bo'lmaydi. O'zbek tilida unli tovushlar nutqning asosiy fonetik birliklaridan biri bo'lib, bo'g'in hosil qilish xususiyatiga ega. O'zbek tilida 6 ta unli tovush mavjud: a, e, i, o, u, o'. Unli tovushlar bir necha belgilariga ko'ra tasniflanadi. [2,3].

1. Tilning old va orqa qismida hosil bo'lishiga ko'ra

Unli tovushlar tilning qaysi qismi faol qatnashishiga qarab ikki turga bo'linadi.

Old qator unlilar: a, e, i

Orqa qator unlilar: o, u, o'

2. Lablarning ishtirokiga ko'ra

Unli tovushlar talaffuz qilinayotganda lablarning ishtirokiga qarab ham farqlanadi.

Lablangan unlilar: o, u, o'

Lablanmagan unlilar: a, e, i

3. Tilning ko'tarilish darajasiga ko'ra

Tilning og‘iz bo‘shlig‘ida yuqoriga ko‘tarilish darajasiga qarab unlilar uch guruhga bo‘linadi.

Yuqori (tor) unlilar: i, u

O‘rta keng unlilar: e, o‘

Quyi (keng) unlilar: a, o

Unli tovushlar o‘zbek tilida bo‘g‘in hosil qiluvchi asosiy tovushlar hisoblanadi. Har bir bo‘g‘inda kamida bitta unli tovush bo‘lishi zarur.

Undosh tovushlar nutq apparatining turli qismlarida havo oqimining to‘silishi yoki torayishi natijasida hosil bo‘ladi. Undosh tovushlarni talaffuz qilish jarayonida havo oqimi ma‘lum darajada to‘siqqa uchraydi. O‘zbek tilida 24 ta undosh tovush mavjud. Undosh tovushlar bir necha belgilariga ko‘ra tasniflanadi.

1. Hosil bo‘lish o‘rniga ko‘ra.

Lablarning ishtirogiga kóra:

Lablangan - b, m, p.

Lablanmagan - v, f

Tilning ishtirokiga ko‘ra:

Til oldi - j, n, s, z, d, t, r, ch, l, sh, dj

Til o‘rta - y

Til orqa - g, k, ng

Chuqur til orqa - q, g‘, x

Bo‘g‘iz undoshi - h

2. Hosil bo‘lish usuliga ko‘ra:

Portlovchi - k, p, t, g, m, n, ng, j, b, d, q

Sirg‘aluvchi - v, f, s, z, sh, h, q, ch, g‘, y, l, r

3. Ovoz va shovqinning ishtirokiga ko‘ra:

Jarangli - b, v, s, dj, j, g, y, m, n, ng, l, r, d

Jarangsiz - p, f, z, sh, ch, k, t, q, h

Fonema fonologiyaning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, u til tizimining eng kichik ma‘no farqlovchi birligi hisoblanadi. Fonema tovushlarning umumlashtirilgan modeli bo‘lib, u nutqda turli variantlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, o‘zbek tilida “b” va “p” tovushlari ma‘no farqlovchi vazifani bajaradi: bor - por. Bu yerda tovushning o‘zgarishi so‘z ma‘nosining ham o‘zgarishiga olib keladi. Fonemaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: ma‘no farqlash xususiyati, tizimlilik, barqarorlik, variantlarga ega bo‘lish. Fonema nutqda allofonlar orqali namoyon bo‘ladi. Allofonlar fonemaning turli talaffuz variantlari bo‘lib, ular ma‘no farqlash vazifasini bajarmaydi.

Fonologik o‘zgarishlar tilning tovush tizimida vaqt o‘tishi bilan yuz beradigan o‘zgarishlar majmuasidir. Bu o‘zgarishlar til taraqqiyotining tabiiy natijasi bo‘lib, til tizimining rivojlanishiga xizmat qiladi. Fonologik o‘zgarishlar turli sabablarga ko‘ra

yuzaga keladi. Ular asosan quyidagi omillar bilan bog'liq: artikulyatsion qulaylik, nutq iqtisodiyliigi, ijtimoiy omillar, til kontaktlari, tarixiy rivojlanish jarayonlari. Fonologik o'zgarishlar natijasida ayrim tovushlar o'zgarishi, qisqarishi yoki butunlay tushib qolishi mumkin.

Assimilyatsiya fonetik jarayon bo'lib, unda bir tovush qo'shni tovush ta'sirida unga o'xshash bo'lib qoladi. Bu jarayon nutqni osonlashtirishga xizmat qiladi. Assimilyatsiya ikki turga bo'linadi: Progressiv assimilyatsiya, Regressiv assimilyatsiya. Masalan: kitob + da → kitobda, yuz + ga → yuzga. Dissimilyatsiya esa aksincha jarayon bo'lib, unda o'xshash tovushlar bir-biridan farqlana boshlaydi. Bu hodisa til tarixida kamroq uchraydi, lekin fonologik tizim rivojida muhim ahamiyatga ega. [5,6].

Reduksiya tovushning talaffuz jarayonida qisqarishi yoki zaiflashishi hodisasidir. Bu hodisa ko'pincha urg'usiz bo'g'inlarda yuz beradi. Masalan, ayrim so'zlarda tovushlar to'liq talaffuz qilinmaydi yoki qisqaradi. Eliziya esa nutq jarayonida tovushning tushib qolishi bilan bog'liq fonetik hodisadir. Bu jarayon tez nutq paytida ko'proq kuzatiladi. Masalan: nima uchun → nimuchun, olib keldi → opkeldi. Bunday jarayonlar tilning tabiiy rivojlanish jarayonida yuzaga keladi.

Fonologik o'zgarishlarning yuzaga kelishida bir qator omillar muhim rol o'ynaydi. Ularni ikki guruhga bo'lish mumkin: Ichki lingvistik omillar- artikulyatsion qulaylik, talaffuzning soddalashuvi, tizim muvozanati. Tashqi ijtimoiy omillar- boshqa tillar bilan aloqa, madaniy va ijtimoiy o'zgarishlar, kommunikativ ehtiyojlar. Bu omillar tilning fonologik tizimida muayyan o'zgarishlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Fonologik o'zgarishlarning til taraqqiyotidagi ahamiyati. Til tizimining rivojlanishida fonologik o'zgarishlar muhim o'rin tutadi. Har bir til tarixiy rivojlanish jarayonida turli bosqichlarni bosib o'tadi va bu jarayonda tovush tizimi ham o'zgarib boradi. Tilning tovush tizimidagi o'zgarishlar fonologik evolyutsiya jarayoni sifatida qaraladi. Bu jarayon tilning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga asoslanadi. Fonologik o'zgarishlar natijasida til tizimida yangi fonetik hodisalar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, ayrim tovushlarning talaffuzi soddalashadi yoki bir tovush boshqa tovushga o'xshab qoladi. Bunday jarayonlar nutq jarayonini yengillashtiradi va kommunikativ samaradorlikni oshiradi.

Tilshunos olimlarning fikricha, fonologik o'zgarishlar til tizimining moslashuvchanligini ko'rsatadi. Til jamiyat bilan birga rivojlanadi va jamiyat ehtiyojlariga moslashadi. Shu sababli til tizimida doimo ma'lum darajada o'zgarishlar yuz beradi. Fonologik o'zgarishlarni o'rganish til tarixini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tilshunoslar tarixiy fonetika yordamida qadimgi til shakllarini tiklashga harakat qiladilar. Bu esa tilning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlarini aniqlashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, fonologik o'zgarishlar nutq madaniyatini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. To'g'ri talaffuz me'yorlarini

belgilash va adabiy tilni rivojlantirish jarayonida fonologik tadqiqotlarning ahamiyati katta. Tilning tovush tizimida bo'g'in va urg'u ham muhim o'rin tutadi. Bo'g'in nutqning fonetik birliklaridan biri bo'lib, u unli tovush asosida hosil bo'ladi. Har bir so'z bir yoki bir nechta bo'g'indan iborat bo'lishi mumkin. Bo'g'in tuzilishi tilning fonetik tizimini belgilovchi muhim omillardan biridir. O'zbek tilida bo'g'inlar odatda ochiq bo'g'in shaklida bo'ladi. Bu esa o'zbek tilining talaffuz tizimini boshqa tillardan farqlab turadi. Urg'u esa so'z tarkibidagi bir bo'g'inning boshqalariga nisbatan kuchliroq talaffuz qilinishidir. Urg'u nutqning ravonligi va ohangdorligini ta'minlaydi. O'zbek tilida urg'u ko'pincha so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi. Bo'g'in va urg'u fonologik tizimning muhim elementlari hisoblanadi. Ularni o'rganish tilning fonetik va fonologik xususiyatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Fonologik tadqiqotlar tilshunoslik fanida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Bu tadqiqotlar tilning tovush tizimini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Fonologiya natijalari til o'qitish jarayonida ham keng qo'llaniladi. Ayniqsa, chet tillarini o'rganishda to'g'ri talaffuzni shakllantirishda fonologik bilimlar muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, fonologik tadqiqotlar nutq madaniyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. To'g'ri talaffuz me'yorlarini belgilash, adabiy tilni rivojlantirish va nutqni ravon qilish jarayonida fonologiya muhim ilmiy asos hisoblanadi. Fonologiya nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega bo'lgan fan hisoblanadi. Mazkur tadqiqot fonologik o'zgarishlar adabiy til me'yorlari, talaffuz madaniyati hamda kommunikativ jarayonlarga ta'sirini ko'rsatishni ham maqsad qilib qo'yadi. Umuman olganda, ishning asosiy maqsadi tovush tizimining dinamik xarakterini ilmiy asosda yoritish va fonologik evolyutsiyaning til taraqqiyotidagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Tilning tovush tizimi va fonologik o'zgarishlari masalasi ko'plab tilshunos olimlar tomonidan o'rganilgan. Ferdinand de Saussure qarashlari - u tilni tizimli hodisa sifatida talqin qilgan va fonologik birliklarning o'zaro munosabati orqali ma'no yuzaga kelishini ta'kidlagan. Uning fikricha, til birliklari alohida emas, balki tizim ichida qiymat kasb etadi. Bu yondashuv fonologik tizimi strukturaviy asosda o'rganishga vo'l ochgan. Nikolai Trubetzkoy qarashlari- u fonologiyani mustaqil fan sifatida shakllantirgan olimlardan biridir. Trubetzkoy fonemani ma'no farqlovchi birlik sifatida belgilab, fonologik oppozitsiya nazariyasini ishlab chiqqan. Unga ko'ra, fonologik tizim qarama-qarshiliklar tizimidir. Roman Jakobson fonologik belgilarning differensial xususiyatlarini ishlab chiqqan. U tovushlarning ma'lum farglovchi belgilar asosida tahlil qilishni taklif etgan. Bu yondashuv fonologik o'zgarishlarni tizimli tahlil qilish imkonini bergan. Edward Sapir qarashlari- Sapir til tizimining dinamik harakterga ega ekanligini ta'kidlagan U fonetik o'zgarishlarning tilning abiiy rivojlanish jarayoni ekanini va ular ichki tizimiy ehtiyojlar asosida yuz

berilishini qayd etgan. O'zbek tilshunosligida ham fonetika va fonologiya masalalari keng o'rganilgan. Milliy tilshunoslik maktabi vakillari tovush tizimining tarixiy taraqqiyotini va adabiy talaffuz me'yorlarini ilmiy asosda tahlil qilganlar. [8-10].

Muhokama. Tilning tovush tizimi doimiy ravishda rivojlanib boradigan murakkab va dinamik tizim hisoblanadi. Fonologik o'zgarishlar til taraqqiyotining tabiiy natijasi bo'lib, ular til tizimining ichki muvozanatini saqlash va nutq jarayonini yengillashtirishga xizmat qiladi. Til tarixini o'rganish jarayonida fonologik o'zgarishlar muhim manbalardan biri sifatida qaraladi, chunki tovush tizimidagi o'zgarishlar til rivojlanish bosqichlarini aniqlash imkonini beradi. Fonologik jarayonlarning muhim jihatlaridan biri shundaki, ular tilning kommunikativ funksiyasini yanada takomillashtiradi. Nutq jarayonida talaffuzning soddalashuvi, artikulyatsion qulaylik va nutq iqtisodiyligi kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Shu sababli til tizimida ayrim tovushlarning qisqarishi, o'zgarishi yoki tushib qolishi holatlari kuzatiladi. Bu jarayonlar tilning tabiiy rivojlanish qonuniyatlari asosida yuz beradi. Fonologik o'zgarishlar tilning ichki tuzilishi bilan bir qatorda tashqi omillar ta'sirida ham shakllanadi. Masalan, turli tillar o'rtasidagi madaniy va ijtimoiy aloqalar natijasida yangi so'zlar kirib keladi va bu so'zlarning talaffuzi tilning tovush tizimiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Globalizatsiya jarayonlari natijasida xorijiy tillardan kirib kelayotgan so'zlar soni ortib bormoqda. Bu esa fonologik tizimda yangi talaffuz me'yorlarining shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shevalar ham fonologik jarayonlarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Chunki ayrim shevalarda qadimiy fonetik xususiyatlar saqlanib qolgan bo'ladi. Ushbu xususiyatlarni o'rganish til tarixini, uning shakllanish bosqichlarini aniqlashda muhim ilmiy manba vazifasini bajaradi. Shu sababli dialektologik tadqiqotlar fonologik jarayonlarni tahlil qilishda muhim metodologik asos hisoblanadi.

Shuningdek, zamonaviy kommunikatsiya vositalari - internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari ham talaffuz me'yorlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Odamlar o'rtasidagi tezkor muloqot nutqni qisqartirish va soddalashtirishga olib kelmoqda. Natijada ayrim fonetik o'zgarishlar nutqda kengroq qo'llanila boshlaydi. Bu esa fonologik tizimning rivojlanishiga yangi yo'nalishlar kiritadi. Fonologik o'zgarishlarni tahlil qilish tilshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish til tizimining rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, fonologik o'zgarishlarni tahlil qilish til madaniyatini rivojlantirish va adabiy talaffuz me'yorlarini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Natija. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tilning tovush tizimi doimiy ravishda rivojlanib boradigan dinamik tizimdir. Fonologik o'zgarishlar til taraqqiyotining tabiiy jarayoni bo'lib, ular til tizimining ichki rivojlanish qonuniyatlari hamda tashqi ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga keladi. Fonologik

jarayonlar til tizimining barqarorligini saqlagan holda uning rivojlanishini ta'minlaydi. Assimilyatsiya, dissimilyatsiya, reduksiya va eliziya kabi fonologik hodisalar tovush tizimidagi o'zgarishlarning asosiy mexanizmlarini tashkil etadi. Ushbu jarayonlar nutqni soddalashtirish, talaffuzni yengillashtirish va kommunikativ samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, fonologik o'zgarishlar til tizimining ichki muvozanatini buzmaydi, aksincha uning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Til tizimi yangi fonetik sharoitlarga moslashish orqali o'zining barqarorligini saqlab qoladi. Bu esa tilning moslashuvchan va rivojlanishga qodir tizim ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, fonologik o'zgarishlar til tarixini o'rganishda ham muhim ilmiy manba hisoblanadi. Tovush tizimidagi o'zgarishlar orqali tilning tarixiy rivojlanish bosqichlarini aniqlash, qadimgi til shakllarini tiklash hamda til taraqqiyoti jarayonini chuqurroq tushunish mumkin. Bundan tashqari, fonologik o'zgarishlarni o'rganish nutq madaniyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Adabiy til me'yorlarini saqlash va to'g'ri talaffuzni shakllantirish jarayonida fonologik tadqiqotlar muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, tilning tovush tizimi va fonologik o'zgarishlarni o'rganish tilshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqotlar til tizimining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, nutq madaniyatini rivojlantirish hamda til tarixini chuqur o'rganishda katta ilmiy ahamiyatga ega.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, tilning tovush tizimi tilshunoslik fanining muhim va asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Tilning tovush tizimi orqali inson o'z fikrini, his-tuyg'ularini va turli ma'lumotlarni boshqalarga yetkazadi. Tovushlar tilning moddiy tomonini tashkil etib, ular yordamida so'zlar va gaplar hosil bo'ladi. Shu sababli tilning tovush tizimini, uning tuzilishini hamda unda yuz beradigan fonologik jarayonlarni o'rganish tilshunoslik fanida muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida tilning tovush tizimi unli va undosh tovushlardan tashkil topishi, ularning har biri o'ziga xos fonetik va fonologik xususiyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Unli tovushlar nutq jarayonida havo oqimining erkin o'tishi natijasida hosil bo'lib, bo'g'in hosil qilish xususiyatiga ega. Undosh tovushlar esa nutq apparatining turli qismlarida havo oqimining to'silishi yoki torayishi natijasida hosil bo'ladi. Ularning har biri ma'lum artikulyatsion va akustik xususiyatlarga ega bo'lib, til tizimida muhim vazifani bajaradi. Shuningdek, tovushlar til tizimida ma'lum qonuniyatlar asosida tasniflanadi. Unli tovushlar tilning old va orqa qismida hosil bo'lishi, tilning ko'tarilish darajasi hamda lablarning ishtirokiga ko'ra tasniflanadi. Undosh tovushlar esa jarang ishtiroki, hosil bo'lish usuli va hosil bo'lish o'rniga ko'ra guruhlariga ajratiladi. Bunday tasnif tilning fonetik tizimini yanada chuqurroq o'rganish hamda uning qonuniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Tilning tovush tizimi doimiy ravishda rivojlanib boradigan dinamik tizim hisoblanadi. Til

taraqqiyoti jarayonida tovush tizimida turli fonologik o'zgarishlar yuz beradi. Bu o'zgarishlar til tizimining ichki qonuniyatlari, nutq jarayonining soddalashuvi hamda ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga keladi. Assimilyatsiya, dissimilyatsiya, reduksiya, eliziya kabi fonologik jarayonlar tilning tabiiy rivojlanish jarayonining bir qismi hisoblanadi. Shu bilan birga, fonologik jarayonlar nutq jarayonini yengillashtirishga va muloqotni samaraliroq tashkil etishga xizmat qiladi. Til tizimi yangi sharoitlarga moslashish orqali o'zining barqarorligini saqlab qoladi. Bu esa tilning tirik va rivojlanib boruvchi tizim ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tilning tovush tizimi va undagi fonologik jarayonlarni o'rganish tilshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonlarni chuqur tahlil qilish tilning tuzilishini, uning rivojlanish qonuniyatlarini hamda nutq madaniyatining shakllanishini yanada yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Tilning tovush tizimini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega bo'lib, u to'g'ri talaffuzni shakllantirish, nutq madaniyatini rivojlantirish va tilni mukammal o'rganishda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
2. G'ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili (fonetika). - Toshkent: O'qituvchi, 1987.
3. Mirtojiyev M. O'zbek tili fonetikasi. - Toshkent: Fan, 2013.
4. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2012.
5. Shoabdurahmonov Sh., Hojiyev A. O'zbek tilshunosligiga kirish. - Toshkent: O'qituvchi, 1980.
6. Trubetskoy N. Fonologiya asoslari. - Moskva: Progress, 1960.
7. Jakobson R. Fonologiya masalalari. - Moskva: Nauka, 1971.
8. Saussure F. Umumiy tilshunoslik kursi. - Moskva: Progress, 1977.
9. Sapir E. Til. - Moskva: Progress, 1993.
10. O'zbek tilining izohli lug'ati. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2006.